

‘De ongekroonde koningin van Vlaanderen’. Rosa de Guchtenaere herdacht (1875-1942)^(°)

MAARTEN VAN GINDERACHTER

Op 13 september 2000 was het 125 jaar geleden dat Rosa de Guchtenaere werd geboren. Als August Borms tijdens het interbellum “*de ongekroonde koning van Vlaanderen*” was – een eretitel die De Guchtenaere had bedacht¹ – was zij koningin. Schreef *Volk en Staat* immers niet: “*Wat een Borms geweest is voor de Vlaamsche mannen, dat was Roza de Guchtenaere voor de vrouwen [...]*”² Het grote publiek kent haar niet meer, maar in kleine Vlaams-nationalistische kringen wordt de herinnering aan haar levendig gehouden. Aan de rechterzijde van het politieke spectrum vindt De Guchtenaere een bewonderaar in Vlaams Blok-senator Roeland Raes. In 1994 zette hij een actie op het getouw om haar grafmonument te redden. Er kwam een tentoonstelling en een brochure.³ Raes wilde hiermee de pogingen verijdelen van linkse bladen om Rosa de Guchtenaere “*postuum in het uiterst-linkse kamp te betrekken.*”⁴ Ter linkerzijde verzette Werner Vandenabeele,

(°) Dit artikel vloeit voort uit het onderzoeksproject ‘Lutgardis, Maria, Gudrun en Nele. Onderzoek naar de representatie van gender in het Vlaamsgezinde en Vlaams-nationalistische discours in relatie met maatschappelijke veranderingen (1913-1985)’ van het Bijzonder Onderzoeksfonds van de RUG (vakgroep Nieuwste geschiedenis en RUG-centrum voor Genderstudies). Gebruikte afkortingen:

ADVN: Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme, Antwerpen

AMVC: Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen

NEVB: Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (3 dln.), Tielt, 1998

RDG: Rosa de Guchtenaere

1. Op 17 februari 1929 op een Bormshulde in zaal Uilenspiegel in Gent roemde Boudewijn Maes Rosa de Guchtenaere om die vondst. (G. DENECKERE, *Sire, het volk mort. Collectieve actie in de sociale geschiedenis van de Belgische staat, 1831-1940*, RUGent, departement Geschiedenis, doctoraatsverhandeling, 1994, p. 861.)

2. Gestalten: Roza de Guchtenaere, in: *Volk en Staat*, 9-10 april 1944.

3. *Roza De Guchtenaere 1875-1942*, Berchem, 1994.

4. R. RAES, Roza de Guchtenaere, recht door zee, in: *Tekos: teksten, commentaren en studies*, jg. 15, 1995, nr. 77, p. 51. Raes alludeerde hiermee op twee artikelen van Christian Dutoit: De kracht van een vrouw. Rosa de Guchtenaere, een linkse flamingante, in: *Markant*, jg. 2, 1993, pp. 12-13 en Een vrijzinnige Vlaamse feministe. Roza De Guchtenaere (1875-1942), in: *Jef Van Extergem. Medestanders, tegenstanders?*, Brussel, 1998, pp. 97-108; oorspronkelijk in: *Meervoud*, jg. 1, 1993, nr. 2, pp. 21-26.

archivaris van het Documentatie- en Archiefcentrum van de Communistische Beweging (DACOB), zich in 1998 tegen de pogingen van “*extreem-rechts [...] om de figuur De Guchtenaere te recupereren voor hun nefaste gedachtengoed.*”⁵

Met Jef van Extergem en Herman van den Reeck is Rosa de Guchtenaere een van de zeldzame figuren die door zulke uiteenlopende kampen ‘geclaimd’ wordt. Haar rijk gevulde leven biedt immers voor elk wat wils. Bovendien is harde, betrouwbare informatie over haar schaars en verspreid over tal van bronnen. De wetenschappelijke artikelen en populariserende reminiscenties die aan haar gewijd zijn, compileren vooral bekende feiten.⁶ Tot nu toe ontbrak echter een syn-

5. W. VANDENABEELE, Een vrijzinnige democratische nationaliste. Roza De Guchtenaere (1875-1942), in: *Jef Van Extergem [...]*, p. 97.

6. Op de bijdragen van Lammert Buning na (die de nalatenschap van Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard gebruikte), gaan vrijwel alle aan De Guchtenaere gewijde publicaties terug op één bron: een artikel van Anita Prins dat op 15 maart 1928 in het blad *De Dietsche Gedachte* verscheen. Haar informatie kwam rechtstreeks van De Guchtenaere. In twee lange brieven had zij op vraag van Prins haar levensverhaal geschetst. (AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 13 januari 1928 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 21 februari 1928). Tenzij anders vermeld, komen de citaten en informatie tot 1928 uit deze brieven.

Contemporaine artikelen aan Rosa de Guchtenaere gewijd: B. MAES, Een edel Vlaamsch figuur. Aan Roza de Guchtenaere, in: *Ons Vaderland. Tolk van het Vlaamsche Front*, 29 april 1919; W. MOENS, Bij den zestigsten verjaardag van Rosa De Guchtenaere, in: *Gudrun. Orgaan van den Vlaamschen Landsbond voor Roomsche Kath. vrouwen en meisjes*, jg. 17, 1935, nr. 1, pp. 2-4; A. PRINS, Grote voorbeelden. Rosa de Guchtenaere, in: *De Dietsche Gedachte*, jg. 2, 1928, nr. 10, pp. 153-157; Rosa de Guchtenaere. De edele vrouw van Vlaanderen, in: *De Noorderklok. Vlaamsch Nationaal Strijdblad*, 25 mei 1932; Roza De Guchtenaere, in: *Pallietier. Satiriek Weekblad*, 8 februari 1925, pp.2-3; Wat onze Aktivisten-Vrouwen geleden hebben tijdens de Belgische Terreur van 1918-1922 (4de Vervolg), in: *Nele. Tolk van het Vlaamsch-nationaal Vrouwenverbond*, jg. 1, 1932, nr. 9.

Bij haar dood verschenen levensschetsen in o.a.: *De SS-Man*, 18 april 1942; *Volk en Staat*, 4 mei 1942, 13 april 1943; *Maandblad voor Volksche Opvoeding*, jg. 5, 1944, nr. 2, pp. 21-23; *De Dag*, 11 april 1942; *Vooruit*, 11 april 1942; *Gudrun [...]*, jg. 23, 1942, nr. 3, pp. 25-29.

Postume artikelen uitsluitend aan De Guchtenaere gewijd: L. BAERT-VAN TYGHEM en H. DE BLEECKER-INGELAERE, Rosa de Guchtenaere, in: L. BAERT-VAN TYGHEM en H. DE BLEECKER-INGELAERE (red.), *Vrouwen in de Vlaamse Beweging 1919-1945*, Gent, 1975, pp. 1-9; L. BUNING, *Guchtenaere, Roza de*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek, Deel 6*, Turnhout, 1974; L. BUNING, *Guchtenaere, Roza de*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel, 1973, pp. 626-627; L. BUNING, Het strijdbare leven van mejuffrouw Roza de Guchtenaere, in: *Het Pennoen*, jg. 22, 1973, nr. 5, pp. 6-7; J. DIERCKX, Een leven voor Vlaanderen: Roza de Guchtenaere, in: *Wij. Vlaams nationaal*, 1 juli 1967, pp. 12-13; J.D. DOMELA NIEUWENHUIS-NYEGAARD, Roza de Guchtenaere, in: *Opstanding. Vlaams-Nationaal Weekblad*, 29 november 1952, pp. 1 en 4; C. DUTOIT, De kracht van een vrouw [...]; C. DUTOIT, Een vrijzinnige Vlaamse feministe [...]; R. RAES, Roza de Guchtenaere, recht door zee [...]; R. RAES, Roza De Guchtenaere tot 1921. Flamingantische en Grootnederlandse militante, in: *Roza De Guchtenaere 1875-1942 [...]*, pp. 5-14; W. VANDENABEELE, Een vrijzinnige democratische nationaliste [...], pp. 97-98; L. VANDEWEYER, *Guchtenaere, Roza De*, in: *NEVB*, pp. 1376-1377.

these en werd haar correspondentie stiefmoederlijk behandeld door onderzoekers.⁷

Rosa de Guchtenaere was een schrandere en belezen vrouw – ze las Streuvels, Gorter en Henriëtte Roland-Holst, maar ook *De profundis* van Oscar Wilde, Blaise Pascal, Dostojevski en Tolstoi.⁸ Dat ze het niet makkelijk heeft gehad, staat buiten kijf. Op haar vierenveertigste werd ze tot 15 jaar dwangarbeid veroordeeld en de laatste tien jaar van haar leven sleet ze in pijn. Ze is echter niet de heldin die haar bewonderaars van haar gemaakt hebben. Op de beeldvorming rond het ‘symbool De Guchtenaere’ ga ik hier echter niet in. Ik beperk me tot een feitelijk overzicht van haar leven. Hoe zij tot martelares van het Vlaams-nationalisme verheven is en hoe uiteenlopende groeperingen (zowel linkse als rechtse) haar biografie ‘bijgewerkt’ hebben en hun eigen verlangens op haar geprojecteerd hebben, is voer voor een ander artikel.⁹

Rosa de Guchtenaere (haar naam wordt in de literatuur consequent verkeerd gespeld als ‘Roza’) werd op 13 september 1875 in Ledeberg geboren als Rosalie (een naam die “*ik echter altijd afschuwelijk heb gevonden*”).¹⁰ Ze was de oudste van vier, maar alleen haar broer Gustaaf overleefde zijn kindertijd. Toen ze twaalf

Verder wordt Rosa de Guchtenaere vermeld in enkele publicaties, waarvan de belangrijkste zijn: L. BUNING, *Het strijdbare leven van J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard. Vlaming door keuze*, Buitenpost, 1976; L. DE BACKER-DE VLEESCHAUWER, *75 jaar Lyceum Gent. Het verhaal van een school*, Gent, 1983; W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, Melsungen, 1989 (Kasseler Forschungen zur Zeitgeschichte, 7); H.J. ELIAS, *Vijftiendertig jaar Vlaamse Beweging 1914-1939, Tweede deel*, Antwerpen-Utrecht, 1971; D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur*, Gent, 1991; L. VANDEWEYER, Boudewijn Maes als Vlaams-nationalistisch politicus in het arrondissement Gent-Eeklo 1918-1933, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 46, 1990, nr. 4, pp. 230-245; P.J. VERSTRAETE, De Dietsche Voorpost: radicaal en compromisloos, in: *Roza De Guchtenaere 1875-1942 [...]*, pp. 23-33; A.W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1969².

7. Het AMVC in Antwerpen bewaart een 200-tal brieven van en 11 aan De Guchtenaere. De overgrote meerderheid zit in het dossier G 954/B. Ongeveer 90 brieven tussen 1925 en 1942 zijn gericht aan Anita Prins, 54 brieven tussen 1919 en 1921 aan Aleida Nijland. In het Fonds Cyriel Verschaeve op het ADVN zitten enkele interessante brieven van De Guchtenaere aan Geert Pijnenburg uit de periode 1933-1938 (ADV N, D 1519 (3)).

8. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 9 februari 1920; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 23 maart 1920; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 11 april 1920 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 31 december 1920.

9. Mythen en martelaren in het Vlaams-nationalisme. De beeldvorming rond Rosa de Guchtenaere (1875-1942) (Verschijnt dit jaar in *Tijdschrift voor Geschiedenis*).

10. Het was Rosa en niet Roza, “*t is immers een Latijnschen en geen Vlaamschen naam.*” “*Vele goede vrienden vinden Roza Vlaamscher en ‘k heb er niets tegen, maar ikzelf schrijf altijd Rosa.*”

werd, ging ze naar een Franstalige “*betaalschool*”, *de eenige soort scholen waar meisjes voortgezet onderwijs konden krijgen*.” In hetzelfde jaar stierf haar moeder. Vader Bernard besloot met zijn twee kinderen bij zijn zus in te trekken. Op haar zestiende trok Rosa naar de staatsnormaalschool van Brugge, waar ze op haar negentiende afstudeerde als onderwijzeres. In Brussel studeerde ze verder aan de stedelijke meisjesschool, die door de bekende feministe Isabelle Gatti de Gamond in 1864 was opgericht en waar in 1892 een afdeling hoger middelbaar onderwijs was geopend (om vrouwen voor te bereiden op de universiteit). Twee jaar later moest ze afhaken, naar eigen zeggen door “*hersenvermoeidheid*” – Anita Prins noemde het iets gracieuzer “*overspanning*”.¹¹ Na enkele maanden rust begon ze te werken als onderwijzeres in het Gentse stedelijke lager onderwijs.

Haar vader, een flamingantisch onderwijzer die secretaris was van de Ledebergse Willemsfondsafdeling en later de drukkerij en boekbinderij Plantijn in Gent uitbaatte,¹² introduceerde haar waarschijnlijk in de Vlaamse beweging. In 1895 werd Rosa lid van het Algemeen Nederlandsch Verbond (ANV). Weldra zat ze in het bestuur van het ANV-Vlaanderen en ten slotte in het hoofdbestuur ter vervanging van Paul Fredericq. In 1899-1900 was ze redactielid van het blad *Transvaal* dat Hippoliet Meert een tijdje uitgaf om de Zuid-Afrikaanders in de Boerenoorlog te steunen.¹³ Haar hele leven zou ze Groot-Nederlander blijven.

Het ANV was maar één van haar vele interesses. Als geheelonthoudster was ze actief in de drankbestrijdingsbeweging en ze was ook een overtuigd vegetariër.¹⁴ In 1904 of 1907 – ze wist het zelf niet zeker – stichtte ze de Gentsche Vrouwenbond. Deze “*feministische vereeniging*” had “*meer sympathie voor de Engelsche suffragettes dan voor de suffragisten*” – die heel wat gematigder waren –, ijverde voor de materiële emancipatie van ‘volksvrouwen’ en organiseerde “*cursussen van hooger middelbaar onderwijs voor meisjes, waaruit het Atheneum voor meisjes ontstond*.”¹⁵ Dit Athenée de jeunes filles werd onder impuls van De Guchteneere gesticht op 20 december 1907, volgens Daniël Vanacker onder de auspiciën van de Gentse loges La liberté en Septentrion.¹⁶ Het was “*geen speciaal Vlaamsche inrichting: er werden ook wel lessen in de Fransche taal gegeven*.” De Guchteneere gaf er na haar dagtaak in het lager onderwijs Nederlandse taal- en letterkunde. Omdat de com-

11. A. PRINS, *Groote voorbeelden*. Rosa de Guchteneere [...], p. 155.

12. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan H. Coopman, 26 mei 1910.

13. *Gestalten*. Roza de Guchteneere [...].

14. L. BUNING, *Het strijdbare leven van mejuffrouw* [...], p. 6.

15. Op het gendersaspect ga ik dieper in in het artikel *Mythen en martelaren* [...].

16. D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur* [...], p. 256. De school was achtereenvolgens gevestigd aan de Poeljemarkt 7 (1907-1909) en de Nieuwenbosstraat 13 (1909-1920). Het leerlingental ging snel de hoogte in: 60 in 1912 en 125 in 1916. L. DE BACKER-DE VLEESCHAUWER, *75 jaar Lyceum Gent* [...], pp. 8-13.

binatie van twee jobs te zwaar werd, nam ze drie jaar verlof zonder wedde om aan de Gentse universiteit “*de lessen in lichamelijke opvoeding te volgen, maar dit was maar een zijweg om meer uren vrij te hebben om les te geven aan het atheneum.*” Na die drie jaar gaf ze haar baan in het lager onderwijs op en ging ze voltijds aan de slag in het ‘Athenée’. Ondertussen had ze Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard leren kennen, de latere leider van de anti-Belgische activistengroep Jong-Vlaanderen.¹⁷

Kort voor de Eerste Wereldoorlog radicaliseerde De Guchtanaeres houding – wel meer flaminganten waren geïrriteerd door de trage totstandkoming en de soms gebrekkige toepassing van de taalwetgeving. Ze werd lid van de in 1913 opgerichte Vereniging voor Beschaafde Nederlandsche Uitspraak (VBNU) en het genootschap Taalgrens-waakt dat campagne voerde tegen de verfransing van de taalgrensgemeentes.¹⁸ In maart 1914 pleitte ze voor de oprichting van een nieuwe, Vlaamsgezinde partij.¹⁹ Ook abonneerde ze zich op het efemere maandblad *De bestuurlijke scheiding*.²⁰ In dat blad kregen de partijpolitiek en de taalwetcompromissen ervan langs en verschenen pleidooien voor een bestuurlijke scheiding. In het laatste nummer klonken pro-Duitse stemmen. Het is dan ook weinig verwonderlijk dat de redactieleden al vroeg in het radicale activisme van Jong-Vlaanderen terechtkwamen.²¹

Toen de oorlog uitbrak, vluchtte Rosa’s broer Gustaaf naar Engeland. Zij trok in zijn huis in.²² Aanvankelijk stond ze zeer weigerachtig tegenover de collaboratie van haar vriend Domela Nieuwenhuis omdat ze te doen had met “*de arme koning Albert*”.²³ In een verklaring van 12 december 1915 drongen enkele ANV-leden, waaronder De Guchtanaere, aan op een neutrale houding tegenover “*de verschillende stroomingen die thans onder de Vlamingen bestaan.*” Partij kiezen voor of tegen het activisme zou enkel tot onenigheid leiden.²⁴

17. L. BUNING, *Het strijdbare leven van mejuffrouw [...]*, p. 6.

18. Waarschijnlijk bedoelde ze de vereniging Taalgrens Wakker. Klad van een brief van RDG aan Jozef Goossenaerts, waarschijnlijk rond december 1913 (AMVC G 954/B).

19. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 18.

20. L. BUNING, *Het strijdbare leven van J.D. Domela [...]*, p. 55.

21. L. BUNING en P. VAN HEES, *Bestuurlijke Scheiding, De*, in: *NEVB*, pp. 486-487.

22. Mededeling van de dochter van Gustaaf de Guchtanaere aan L. BAERT-VAN TYGHEM en H. DE BLEECKER-INGELAERE, Rosa de Guchtanaere [...], p. 3.

23. RDG geciteerd door Marcel Minnaert (mededeling van Marcel Minnaert aan Lammert Buning). L. BUNING, *Het strijdbare leven van mejuffrouw [...]*, p. 7.

24. Verklaring van enkele Gentse ANV-leden van 12 december 1915 geciteerd door D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 78.

Volgens Lammert Buning trad ze in 1916 toch toe tot het activisme.²⁵ Op 14 maart prijkte haar naam op een intekenlijst voor een Vlaamse kunstavond in Gent met toneelwerk van de notoire activist Richard de Cneudt. Bekende anti-activistische flaminganten als Paul Fredericq en Alfons Siffer wilden hun naam niet lenen aan dit initiatief.²⁶ Met deze ommezwaai stond De Guchtenaere niet alleen. De geruchten over de slechte behandeling van Vlaamse soldaten door Franstalige officieren aan het front hadden vele Vlaamsgezinden verontwaardigd. Het eind 1915 bekend geraakte voorstel tot vernederlandsing van de Gentse universiteit gaf voor hen de doorslag. Wat bij De Guchtenaere ook meegespeeld zal hebben, was de Duitse aandacht voor het onderwijs, een van haar stokpaardjes. Eind februari 1916 besloot de bezetter het principe 'streektaal = onderwijstaal' in te voeren in het lager onderwijs.

De Guchtenaere bleef lesgeven aan het meisjesatheneum. De nieuwe directeur, Cesar De Bruyker, wilde de school vervlaamsen, maar toen hij de Jong-Vlaming Marcel Minnaert wou aanstellen, stuitte hij op het veto van de loge, die volgens Daniël Vanacker de touwtjes in handen had. In de vakantie van 1916 werd De Bruyker tot hoogleraar benoemd aan de von Bissinguniversiteit.²⁷ Zijn vervanger was een vijftientigjarige Waal, die volgens De Guchtenaere een 'franskiljonse' machtsgreep pleegde. Ze nam ontslag als lerares, maar kon onmiddellijk terecht op de pas gestichte Vlaamse normaalschool in Laken.

Tijdens haar Lakense periode was ze een onvermoeibaar propagandiste voor de activistische zaak (als spreekster op meetings en als publiciste). Op 4 februari 1917 was ze aanwezig op de Vlaamsch Nationale Landdag (reeds als lid van Jong-Vlaanderen), waarop de Raad van Vlaanderen gesticht werd.²⁸ Ze werd bestuurslid van de Maatschappij voor Sociale Werken. Deze organisatie, opgericht op 15 juni 1917 en verbonden aan het universitair ziekenhuis van Gent, bekommerde zich om behoeftige zieken. Zo wilde het bezettingsbestuur de bevolking milder stemmen tegenover de vernederlandsing van de universiteit. Het initiatief was uitgegaan van de Duitse feministe Adele Schreiber-Krieger,²⁹ die in dienst van de

25. L. BUNING, *Het strijdbare leven van J.D. Domela [...]*, p. 111.

26. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 84.

27. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, pp. 297-298.

28. L. BUNING, *Het strijdbare leven van mejuffrouw [...]*, p. 7.

29. Adele Schreiber-Krieger (1872-1957). Was voorvechtster van het vrouwenstemrecht en bestuurslid van de International Woman Suffrage Alliance. Van 1920 tot 1924 had ze zitting in de Rijksdag. In mei 1917 kwam ze naar België om bij Rosa de Guchtenaere poolshoogte te nemen van de sociale toestand en de vrouwenbeweging in België. Ze bleef als hulpreferente voor Vlaamse vrouwenkwesties in het Duitse burgerlijk bestuur. Op anderhalf jaar tijd stichtte ze in zes Vlaamse steden liefdadige vrouwenverenigingen (W. DOLDERER, *Schreiber-Krieger, Adele*, in: *NEVB*, pp. 2719-2720; zie voor uitgebreide informatie over de initiatieven van Schreiber-Krieger: W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 203-210).

bezettingsoverheid vrouwen warm moest maken voor het activisme. Vooral echtgenotes en zusters van bekende activisten waren actief in de ‘Maatschappij’.³⁰

Het meisjesatheneum in Gent werd op 10 september 1917 gesloten omdat leerlingen en leraren hun voorkeur voor de Franse bondgenoten iets te duidelijk lieten blijken (door bijvoorbeeld op 14 juli de Franse kleuren te dragen).³¹ Vanuit Laken begon De Guchteneere te lobbyen om het (opgedoekte) meisjesatheneum te vervangen door een Middelbare Meisjesnormaalschool. Ze kreeg hierbij hulp van Pierre Hoffmann, de rector van de von Bissinguniversiteit, en de professoren Cesar de Bruyker en Albert Vlamynck. In november 1917 opende de nieuwe school haar deuren met De Guchteneere als directrice. In april 1918 startte ze het onderwijsblad *De Bron* op, haar laatste pedagogische initiatief tijdens de oorlog.³²

Als activiste sprak ze meermaals op vredesbijeenkomsten.³³ Het is echter onduidelijk of zij een principieel tegenstandster was van oorlog en militarisme. Pieter van Hees bijvoorbeeld beklemtoont dat de bezetters “– en niemand anders – [...] *ruim baan voor alle mogelijke vredesmanifestaties*” gaven en dat de vredesacties daardoor uitmunten in “*vaagheid*”. Hij relateert De Guchteneeres vredesengagement. Zo schrijft hij over een vredesmeeting van 30 september 1917: “*Roza de Guchteneere kwam niet veel verder dan op te roepen tot de strijd voor meer geluk voor allen en het beklemtonen van de rol van vrouwen bij het bepleiten van vrede.*”³⁴ Wat haar motieven ook waren, ze diende *nolens volens* de Duitse doelen – op dat moment was een vrede na onderhandeling immers voordelig voor Duitsland – en haar optredens pasten volledig in de strategie van Jan Wannyn, de voorzitter van het activistische ‘Propagandakomitee’ van Gent.³⁵ Zijn bedoeling was met enkele vredesmeetings de aanhang in te palmen van de ‘Vredesgroep’ – een dissidente groep van de Gentse socialistische partij (zo’n 200 à 300 man sterk), die nu eens met het activisme *schwärmde* en er dan weer afstand van nam.³⁶

30. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 256; W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 205.

31. L. DE BACKER-DE VLEESCHAUWER, *75 jaar Lyceum Gent [...]*, p. 13; D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, pp. 297-298.

32. L. BUNING, *Het strijdbare leven van mejuffrouw [...]*, p. 7.

33. Bv. op 30 september, 4 november en 17 november 1917. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 214; P. VAN HEES, *De anti-burgerlijke strekking in de Vlaamse beweging na de Eerste Wereldoorlog in betrekking tot het activisme en de Frontbeweging*, in: *Herman Van den Reeck (1901-1920) en de anti-burgerlijke strekking in de Vlaamse Beweging na de Eerste Wereldoorlog*, in: Bijzonder nummer van *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 55, 1996, pp. 27-28.

34. P. VAN HEES, *De anti-burgerlijke strekking [...]*, pp. 27-28.

35. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 207.

36. G. VANSCHOENBEEK, *Roode Jeugd*, in: *NEVB*, pp. 2652-2653.

In het laatste oorlogsjaar nam De Guchtenaere een steeds centralere positie in de activistische (vrouwen)beweging in. Begin 1918 kwam ze aan het hoofd van de Vlaamse Volksbond, een propagandavereniging van Jong-Vlaanderen. Ze werd bestuurslid van de begin maart door Jan Wannyn opgerichte 'Nationalistische Voorwacht'.³⁷ Ook stond ze op 9 juli 1918 mee aan de wieg van de Maatschappij van onderlingen bijstand Volksopbeuring-Ziekenzorg, een activistisch ziekenfonds. Kort nadat Jan Wannyn op 1 februari 1918 in Gent de Nationalistische Bond had gesticht,³⁸ werd de Nationalistische Vrouwenbond opgericht. Op het programma stonden discussieavonden over de sociale en politieke rol van vrouwen, hun plaats in het huishouden en de economie, over kunst en literatuur, kinderverzorging en het dalende geboortecijfer. In augustus 1918 voerde De Guchtenaere, die steeds radicaler werd, een naamsverandering door: Jong-Vlaamse Nationalistische Vrouwenbond. Een maand later beslisten de bestuursleden van de Maatschappij voor Sociale Werken, waaronder De Guchtenaere, op vraag van de Duitse overheid vrouwen te ronselen voor de Gentse oorlogsindustrie. Binnen de 24 uur kwam De Guchtenaere echter terug op dit besluit, geschrokken door de verantwoordelijkheid die ze op zich nam. Het wervingsbureau kwam er niet meer voor het einde van de oorlog.³⁹

Op 17 november 1918 werd De Guchtenaere gearresteerd. Drie dagen later werd ze overgebracht naar het gevangenkamp van Adinkerke. De sanitaire voorzieningen waren er beneden peil,⁴⁰ maar streng was men er niet. Hoewel de gevangenen niet hoefden te werken, sprong De Guchtenaere halve dagen bij in de keuken. *"Maar na drie weken luidde het bevel: den ganschen dag werken of niet... en toen moest ik wel niet werken kiezen, want het werk was te lastig, dan dat ik het heele dagen had kunnen volhouden."* Na twee maanden verhuisde ze naar de Gentse gevangenis en ten slotte op 13 februari 1919 naar Vorst. Op 18 april van hetzelfde jaar werd ze door een militaire rechtbank tot 15 jaar dwangarbeid veroordeeld en verloor ze haar burgerrechten. Haar verdedigingsrede sprak ze zelf uit omdat ze weigerde een advocaat in de arm te nemen. Ze betwistte immers de bevoegdheid van de militaire rechtbank om haar, een burger, te berechten. Haar pleidooi als brochure uitgegeven (door de drukkerij van haar vader) werd een bestseller in het activisten-

37. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 256, pp. 301-302.

38. De Nationalistische Bond was de sterkste activistische organisatie van Vlaanderen met 2800 leden. Die kwamen voornamelijk uit de Gentse agglomeratie en vertegenwoordigden ongeveer 1,3% van de Gentse bevolking.

39. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, pp. 237-238, 256, 311, 325, 319; W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, p. 205.

40. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anna Mortelmans, 29 augustus 1921.

milieu.⁴¹ In januari 1920 bracht het militaire gerechtshof in beroep de straf terug tot 10 jaar zonder haar te horen en “tegen mijn wil in”. In een open brief aan minister van Justitie Emile Vandervelde in *Ons Vaderland* protesteerde ze “ten heftigste” tegen deze gang van zaken. Het Hof van Cassatie verwierp haar verzoek tot verbreking op 24 februari 1920.⁴²

Het leven in Vorst was “niet de verschrikking die ook ik er mij van had voorgesteld.” Haar brieven naar huis werden niet gecensureerd of gelezen. De onderdirecteur zelf raadde haar aan haar overige correspondentie via haar vader te versturen, zodat “ik kon schrijven wat en hoe ik wou.” Eten kreeg ze van een nicht uit Ukkel – zo kon ze zich aan haar vegetarische dieet houden. Ze had het naar eigen zeggen vrij druk: “Aan wandelen (2 uur), bezoek ontvangen, lezen, schrijven, Spaansch leeren, breien, naaien, haken gaan de dagen met zulke snelheid om, dat het me altijd spijt als rond half negen de klok luidt om slapen te gaan.”⁴³

Na een persoonlijk onderhoud in haar cel met minister Vandervelde, werd ze in april 1920 overgeplaatst naar de Gentse gevangenis – zo zat ze dicht bij haar naaste familie.⁴⁴ Ze schreef er een pamflet ter verdediging van vrouwenemancipatie: *Over Ina Boudier Bakker's De moderne vrouw en haar tekort*.⁴⁵ Een feministe bleef ze immers. In maart had ze nog verzucht: “En nu hebben onze vrouwen kiesrecht voor de gemeente en ik, die er al zooveel jaren voor heb gestreden ben er levenslang van beroofd!”⁴⁶

Het gevangenisregime in Gent was strikter: De Guchtanaere mocht slechts twee bezoekers per week ontvangen (uitsluitend familie in rechte lijn) en de gesloten briefwisseling met thuis behoorde ook tot het verleden. Hoe zwart men deze periode ook geschilderd heeft,⁴⁷ ze leefde niet in mensonwaardige omstandighe-

41. *Mej. Roza De Guchtanaere voor den krijgsgaad*, Gent, 1919.

42. Brieven van Roza de Guchtanaere, in: *Ons Vaderland*, 10 januari 1920; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 18 januari 1920; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 23 maart 1920 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 23 maart 1921.

43. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 26 oktober 1919, AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 9 november 1919 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 7 december 1919.

44. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 23 maart 1920; AMVC G 954/B: Brief van Bernard de Guchtanaere aan Aleida Nijland 30 april 1920.

45. R. DE GUCHTENAERE, *Over Ina Boudier Bakker's De moderne vrouw en haar tekort*, Gent, 1922. Ina Bakker (1875-1966) was een productieve Nederlandse schrijfster van romans, dichtbundels en toneelstukken. Zij was zeer populair bij het lezerspubliek in Nederland en Vlaanderen. In de late jaren dertig gaf ze enkele lezingtours in Vlaanderen. Zij was gehuwd met Henri A. J. Boudier.

46. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 8 maart 1920.

47. Zie bv. A. PRINS, *Groote voorbeelden [...]*, pp. 153-155; L. BUNING, *Guchtanaere, Roza de*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek [...]*, kolom 405; C. DUTOIT, *Een vrijzinnige Vlaamse feministe [...]*, p. 100; R. RAES, *Roza De Guchtanaere tot 1921 [...]*, p. 9.

den. ‘Dwangarbeiden’ hoefde ze nog steeds niet, ze mocht elke dag twee uur wandelen en drie kranten lezen. Verder had ze een cel met uitzicht op het zuiden (voor de warmte) en had de gevangenisdirecteur haar een schrijftafel gegeven. Eind juni 1921 kreeg ze zelfs 14 dagen penitentiair verlof om haar stervende nicht, Sidonie van de Velde, te bezoeken.⁴⁸

Uit haar celbrieven doemt het beeld op van een vrouw die er onder alle omstandigheden de moed in hield. Hoewel ze uit een liberaal en vrijzinnig nest kwam – vóór 1914 publiceerde ze bijvoorbeeld in *La Flandre Libérale* en *Het Volksbelang*⁴⁹ – speelde het geloof een belangrijke rol in haar rustige, zelfverzekerde houding. Of zoals ze zelf schreef:

*“Vreemd dat al die omstandigheden niet inwerken op mij. ‘k Kan het vreemde daarvan soms minutenlang met verbazing peilen. En daarna komt een groote innige dankbaarheid over me omdat het zedelijk lijden me hier zoo volmaakt bespaard bleef. Wie heb ik daarvoor te danken? laat [sic] het eerst Onze Heer zijn en in de tweede plaats al de lieden die in mijn cel de zon doen schijnen [...]”*⁵⁰

Centraal in haar cel hing “een klein kruisbeeld met rechts en links een chromo: *Jesus en Maria*.” Ook vertrouwde ze Aleida Nijland toe: “*Het hoogste is zelfopofferende liefde, want God is liefde. Wie dat eenmaal heeft begrepen, heeft slechts medelijden met wie niet goed zijn, maar vindt in alle menschen iets goeds.*”⁵¹ Dit was waarschijnlijk niet meer dan een tijdelijke ‘roeping’, ingegeven door de uitzonderlijke gevangenisomstandigheden, want in haar latere briefwisseling kwam het geloof niet meer ter sprake (ook kreeg ze een burgerlijke begrafenis).⁵² Een papenvreter werd ze echter nooit.

Op 17 februari 1921 kreeg De Guchtenaere te horen dat haar tien jaar dwangarbeid van ambtswege herleid waren tot drie jaar hechtenis (haar burgerrechten kreeg ze niet terug). Ook kon ze vervroegd vrijkomen op voorwaarde dat ze niet

48. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 4 mei 1920 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Richard de Cneudt, 7 juli 1921.

49. L. DE BACKER-DE VLEESCHAUWER, *75 jaar Lyceum Gent [...]*, p. 15.

50. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 31 december 1920.

51. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 8 november 1920 (oorspronkelijke nadruk).

52. H.D.H., Roza De Guchtenaere op plechtige wijze ten grave gedragen, in: *De Dag*, 11 april 1942.

aan politiek zou doen. Ze twijfelde hevig, maar weigerde uiteindelijk omdat ze “*de algehele vrijheid van burgeres waarop ik weet volle recht te hebben*” niet wou beknotten. Op 1 december 1921 kwam ze definitief vrij.⁵³

In de buitenwereld had men ondertussen niet stilgezeten. Op 23 april 1919 was de Roza de Guchtenaerekring opgericht in Het Vlaamsch Huis in Brussel. Deze nationalistische vrouwenvereniging ijverde voor de vrijlating van Rosa en voor zelfbestuur.⁵⁴ Eenmaal vrij, ging De Guchtenaere inwonen bij haar broer Gustaaf en zijn vrouw, Emma Haller, in de Lieven de Winnestraat in Gent.⁵⁵ Aangezien ze haar burgerrechten kwijt was, kon ze niet meer aan de slag als lerares. Ze gaf nu privé-lessen, werkte op de drukkerij van haar vader, organiseerde vanuit het huis van haar broer Gustaaf een “*handeltje in Vlaamsch propagandamateriaal*” en in “*bureaubenoedigheden*” en baatte een agentschap van verzekeringsmaatschappij De Noordstar uit.⁵⁶

Onmiddellijk na haar vrijlating nam ze de organisatie van “*de werking voor amnestie over gansch Vlaanderen*” op zich.⁵⁷ Op meetings hield ze pleidooien voor de vrijlating van August Borms en Jef van Extergem.⁵⁸ Toen Van Extergem in 1928 uit de gevangenis ontslagen werd, nam De Guchtenaere het initiatief voor een eerbetoon. Zij werd voorzitter van het huldecomité, waarin Vlaamsgezinden, trotskisten en communisten zaten.⁵⁹

In de jaren twintig was Rosa de Guchtenaere alomtegenwoordig in de anti-Belgische beweging. Ze zat in ontelbare comités: ze was voorzitter van het Comité voor Gevangengenomen Landgenoten, van de vereniging Offerwilligheid en van het Huldecomité Hippoliet Meert, hulpsecretaris van het Centraalkomitee voor

53. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 18 februari 1921; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 11 april 1921; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 25 april 1921 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Aleida Nijland, 18 mei 1921; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anna Mortelmans, 1 december 1921 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anna Mortelmans, 12 december 1921.

54. Een “Roza de Guchtenaer-Kring”, in: *De Toorts, Staat- en Letterkundig Weekblad voor Holland, Vlaanderen en Zuid-Afrika*, jg. 4, 1919, nr. 19, p. 301.

55. L. BUNING, *Het strijdbare leven van J.D. Domela [...]*, p. 161.

56. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 13 januari 1928; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Leo Meert, 22 januari 1925; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anna Mortelmans 24 februari 1922; Gestalten: Roza de Guchtenaere [...].

57. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Richard de Cneudt, 11 januari 1922.

58. Bijvoorbeeld op 16 maart 1924, eind januari en midden februari 1925; G. DENECKERE, *Gent*, in: *NEVB*, p. 1267; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Leo Meert, 22 januari 1925 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Leo Meert, 12 februari 1925.

59. R. VAN DOORSLAER, *Extergem, Jef van*, in: *NEVB*, pp. 1095-1097.

Amnestie en bestuurslid van het René de Clercq-Genootschap'.⁶⁰ Daarnaast was ze medewerkster van het Algemeen Nederlandsch Arbeidersverbond (ANAV). Dit was een socialistische Groot-Nederlandse vereniging die op 16 juli 1928 in Amsterdam was opgericht door uitgeweken activisten van linkse signatuur. Het doel van de organisatie was de banden aan te halen tussen de arbeiders van Vlaanderen en Nederland. Het bleef een beweginkje van enkele honderden leden en bij de arbeiders sloeg het initiatief helemaal niet aan.⁶¹

Ook politiek roerde De Guchtenaere zich in de jaren twintig. Al in 1921 stond ze op de lijst van de Frontpartij voor de gemeenteraadsverkiezingen (die 2% van de stemmen haalde) en ze was lijsttrekker in 1925 (toen de partij 2,7% van de stemmen binnenrijfde).⁶² Toen haar vriend Boudewijn Maes⁶³ zich in 1926 afscheurde van de Frontpartij en de Vlaamsch-nationale partij oprichtte, volgde ze hem. Vanaf dat moment werkte ze in kleine splintergroepjes die dogmatische zuiverheid verkozen boven elk praktisch compromis en kwam ze terecht in de marge van de Vlaamse beweging. In 1929 stond ze tweede op de lijst van Maes, na Anita Borms, dochter van August, en bij de parlementsverkiezingen van 1932 was ze opnieuw lijsttrekker.⁶⁴ Met weinig succes overigens: ze haalde slechts een 300-tal stemmen. Lang maalde ze er niet om: *"Ik vond de uitslag goed, want weinig mensen geven graag hun stem 'verloren'."*⁶⁵

Eind 1931 moest Boudewijn Maes wegens prostaatproblemen een stap terug doen als uitgever van *De Voorpost*.⁶⁶ Toen het blad in 1932 overging in *De Nieuwe Voorpost* (vanaf 1935 *De Dietsche Voorpost*) werd Rosa verantwoordelijk uitgeef-

60. Offerwilligheid, een bond van vrijwillige 'belastingbetalers', was in 1929 opgericht onder impuls van August Borms en bestond uit mensen die maandelijks een duit in het zakje deden ter voorbereiding van de onafhankelijkheid van Vlaanderen en de oprichting van de 'Derde Raad van Vlaanderen'. Het 'Centraalkomitee voor Amnestie' werd op 14 mei 1926 in het blad *Vlaanderen* vermeld, maar verder is er niets over bekend. Voorzitter was Ward Hermans, eerste secretaris was Boudewijn Maes. (P. VIS en N. WOUTERS, *Clercq, Elza C.P. de*, in: *NEVB*, pp. 740-741; L. BOEVA, *Offerwilligheid*, in: *NEVB*, p. 2223; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 19 oktober 1925; H.J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar [...]*, pp. 186-187; L. BUNING en K. HULPIAU, *Wijnstroom, Jacobus J.*, in: *NEVB*, p. 3736.

61. N. WOUTERS, *Algemeen Nederlandsch Arbeidersverbond (ANAV)*, in: *NEVB*, p. 254.

62. N. LEHOUCQ en T. VALCKE, *Oost-Vlaanderen*, in: *NEVB*, pp. 2322-2324.

63. Boudewijn Maes (1873-1946). Na de Eerste Wereldoorlog leider van de Frontpartij in Gent. Als liberaal-vrijzinnige trok hij zich in de jaren dertig terug uit de Vlaamse beweging vanwege de katholiek-traditionalistische koers van het Vlaams-nationalisme.

64. Klarheid, in: *De Voorpost. Algemeen orgaan van de Vlaamsch nationale partij*, jg. 8, 1929, nr. 8, p. 1.

65. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 22 januari 1933.

66. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 15 maart 1932; P. VAN HEES, *Voorpost, De*, in: *NEVB*, p. 3562.

ster. Ze werd bijgestaan door Firmin Parasie, Pol Goossens en Robert Standaert.⁶⁷ Het blad stelde zich, net als zijn patrones, op het ‘integraal-Dietse’ standpunt en huldigde de godsvrede. België moest op staande voet verdwijnen en in de plaats moest de Dietse, Groot-Nederlandse staat komen (zonder Wallonië). Strategische tussenstappen naar dat ultieme doel, zoals de omvorming van België tot een federale staat, werden resoluut afgewezen. Vandaar dat zowel VNV als Verdinaso het hard te verduren kregen in het blad. De Guchteneere noemde hun leiders “remmers” en “misleidertjes”.⁶⁸

In deze periode ging het bergaf met De Guchteneeres gezondheid. In de winter van 1931-1932 kreeg ze last van “*isschiaspijnen*”. Haar drukke ‘ambulante’ leven was afgelopen, maar ze bleef zich levendig interesseren voor de *De Nieuwe Voorpost*. Ze las nog steeds alle artikelen na, voorzag ze van commentaar en gaf het fiat voor publicatie.⁶⁹ In de winter van 1933-1934 verergerden de gewrichtspijnen. Ze werd bedlegerig en moest haar brieven dicteren aan haar broer. Vanaf september 1934 at De Guchteneere vlees, hoewel ze vegetariër was, om haar bloedarmoede de baas te blijven. In 1935 was ze nog steeds aan haar bed gekluisterd, maar ze kon weer zelf een pen ter hand nemen. Ze probeerde allerhande ku-

67. L. BUNING, *Het strijdbare leven van J.D. Domela [...]*, pp. 160-161.

Firmin Parasie (1897-1976) volgde filologie aan de vernederlandste universiteit van Gent (1916-1918). Na de Eerste Wereldoorlog werd hij tot twee jaar gevangenisstraf veroordeeld vanwege activistische bezigheden. Na zijn vrijlating werd hij lid van de Clartégroep, een groepering van pacifistische intellectuelen (1919-1921). Hij raakte in de jaren dertig in de ban van het nazisme. Tijdens de Tweede Wereldoorlog schreef hij in de collaboratiepers en was hij actief in de Duitsch-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag). In 1943 en 1944 werkte hij voor de Gestapo in Aken. Na de bevrijding werd hij bij verstek ter dood veroordeeld. Hij vestigde zich in Duitsland en werd er staatsburger. Pol(idoor) Goossens (1875-1953) was tijdens de Eerste Wereldoorlog Jong-Vlaming en spilfiguur in het Gentse activisme. Hij vluchtte na de wapenstilstand naar Nederland en werd bij verstek ter dood veroordeeld. Hij keerde in 1930 naar Gent terug en was hoofd van de kiescampagne van Rosa de Guchteneere in 1932. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Goossens bestuurslid van de Nationaal-Socialistische Vlaamse Arbeiderspartij, het Comité voor Dietsche Actie en de Nationaal-Socialistische Beweging voor Vlaanderen. Vanaf 1943 werkte hij voor de DeVlag. Na de oorlog werd hij veroordeeld tot zes jaar hechtenis.

Robert Standaert (1883-1958) was een Vlaamsgezind industrieel, die zich tijdens de Eerste Wereldoorlog distancieerde van Jong-Vlaanderen, maar contacten had met gematigde activisten. Na de oorlog behoorde hij tot het traditionalistisch-katholieke Vlaams-nationalisme en was hij bevriend met o.a. Cyriel Verschaeve en Joris van Severen. Hij steunde de Vlaamsch-Nationale Wacht, een groepering onder leiding van zijn zoon Adolf, die in 1933 tot de Verdinaso-militie toetrad. Tijdens de Tweede Wereldoorlog had hij contact met Jozef Goossenaerts en pater Jules Callewaert.

68. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 6 september 1930 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 2 mei 1937.

69. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 1 juni 1932; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 14 mei 1933; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 31 juni 1933; ADVN D 1519 (3): Brief van RDG aan Geert Pijnenburg, 28 september 1933.

ren uit en werd (soms gratis) behandeld door gerenommeerde artsen als Frans Daels.⁷⁰ Ze vond een *modus vivendi* met haar verkrampde lichaam en zette haar drukke correspondentie met Anita Prins voort. Nu ze nauwelijks haar huis nog uitkwam, had ze de tijd om *De Dietsche Voorpost* van nabij te volgen. Met Firmin Parasie had ze afgesproken dat als er op het laatste moment nog artikels gepubliceerd werden “die hij me niet op voorhand kon laten kennen”, hij er zijn handtekening onder zou plaatsen. Op 20 november 1937 deed ze echter haar beklag bij Anita Prins:

*“Nu komt ons laatste nummer weer uit met twee artikels, die ik niet op voorhand zag, en zonder z’n handtekening [i.e. van Parasie]. Wat meer is, de verbeteringen, die ik op de andere proeven aanbracht, waren weer in de wind geslagen. Donderdag heb ik hem dan ook gezegd dat ik van 1 Jan. niet meer als de uitgeefster wou voorkomen op het blad. [...] het spijt me wel voor onze strijd dat ‘De Dietsche Voorpost’ moet verdwijnen. Ik kan me echter aan Parasie’s dictatuurschap niet onderwerpen en de zedelijke en andere verantwoordelijkheid voor alles wat hij schrijven wil, blijven dragen.”*⁷¹

Parasie was een moeilijk, bedillerig man, die in zijn artikelen wild om zich heen schopte en vijanden bij de vleet maakte.⁷² Op verzoek van Wies Moens keek De Guchtenaere het nog een tijdje aan, maar op oudejaarsavond 1938 was de maat vol. Ze trok zich onherroepelijk terug uit het blad. Parasie probeerde haar te laten opdraaien voor 1285 fr. uitstaande schulden bij een drukkerij en stuurde haar een hatelijk kaartje dat besloot met: “En nu tot weerziens in de hel; dat is nu mijn nieuwjaarsgeschenk.”⁷³ Aan de abonnees van het blad die ze persoonlijk kende, stuurde De Guchtenaere een pamflet: “Van 1 januari 1939 zal de naam van ondergeteekende, ten geen enen titel meer voorkomen op het veertiendaagsch blad ‘De Dietsche Voorpost’.”⁷⁴ Parasie bleef De Guchtenaeres naam echter op het blad vermelden als stichtster. Ook verspreidde hij een valse reden voor haar terugtrekking: “De gezondheidstoestand van mej. Roza de Guchtenaere dwingt helaas tot een scheiding, die

70. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 13 december 1933 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 30 april 1935; AMVC G 954/B: Brief van Gustaaf De Guchtenaere aan Anita Prins 2 oktober 1934; AMVC G954/D: “Verslag stichtingsvergadering van het comité: Roza De Guchtenaere-Vakantiefonds, in Elckerlijc (Gent) op Zondag 21 Mei”, s.d.

71. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 20 november 1937 (oorspronkelijke nadruk).

72. P.J. VERSTRAETE, *De Dietsche Voorpost* [...], p. 25.

73. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 23 november 1937 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 3 februari 1939; Firmin Parasie geciteerd in AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 31 december 1938.

74. AMVC G954/D: R. de Guchtenaere, “Mededeeling”, s.d.

wij zeer betreuren [...].”⁷⁵ Tegenover Anita Prins klaagde De Guchtenaere over “het toch behouden van mijn naam op ‘D.D.V.’ en dan de sluwe ‘Ter Verantwoording’ waarin P. ligt over mijn gezondheid [...]”.⁷⁶ Het was dus niet door ziekte, zoals vaak ten onrechte aangenomen wordt,⁷⁷ dat Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard haar vanaf februari 1939 verving aan het hoofd van de redactie.

In 1939 werd De Guchtenaere nog verantwoordelijk uitgeefster van het *Dietsch Opvoedkundig Tijdschrift*, het blad van de Dietsch Opvoedkundige Beweging, een antisemitische organisatie waartoe ze in 1938 was toegetreden.⁷⁸ Dit was het hoogtepunt van De Guchtenaeres ommekeer: van de enthousiaste lerares die zich actief inzette voor de Vlaamse beweging, vrouwenstemrecht, wereldvrede, sociale rechtvaardigheid en democratie bleef een ziekelijke vrouw over, wier hele denken geobsedeerd werd door Groot-Nederland, die er antisemitische en ondemocratische ideeën op nahield en nazi-Duitsland bewonderde.

“Het is wetenschappelijk bewezen, dat halfbloeden minderwaardige schepsels zijn (enkele uitzonderingen niet te na gesproken.” De rassenvermenging in Frankrijk was “een ongekende poespas aan ‘t worden [...]: de voorpoort voor den inval der negers in Europa als onderdrukkers der Europeanen.”⁷⁹

Haar obsessie met ‘godsvrede’ had deze metamorfose vergemakkelijkt. In de jaren twintig betekende ‘godsvrede’ het opschorten van alle politieke geschillen tussen vrijzinnige en katholieke Vlaamsgezinden tot Vlaanderen zelfstandig was. Bij de overgang naar de jaren dertig, toen Nieuwe Orde-ideeën opgeld begonnen te maken, raakten de godsvrede-aanhangers verdeeld in twee kampen. Aan de ene kant was er een kleine groep Vlaams-nationalisten die een principieel anti-fascistische houding aannamen omdat het fascisme onverenigbaar was met ideologisch pluralisme (o.a. Boudewijn Maes). Aan de andere kant echter geloofde de meerderheid van de Vlaams-nationalisten dat discussies over het maatschappelijk bestel (democratische of corporatistische staat) uitgesteld moesten worden tot België verdwenen was.⁸⁰ Door in naam van Vlaanderen de verrechtsing te blijven slikken, heeft deze laatste groep de tolerantiedrempel tegenover de Nieuwe Orde alsmaar verlaagd en het fascisme respectabiliteit gegeven. Ook Rosa de Guchtenaere

75. *De Dietsche Voorpost*, 20 januari 1939.

76. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 22 januari 1939 (oorspronkelijke nadruk).

77. Zie bv. P. VAN HEES, *Voorpost* [...], p. 3562.

78. ADVN D 1519 (3): Brief van RDG aan Geert Pijnenburg, 30 november 1938 (oorspronkelijke nadruk).

79. ADVN D 1519 (3): Brief van RDG aan Geert Pijnenburg, 30 november 1938, zie ook AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 8 augustus 1938.

80. B. DE WEVER, *Godsvrede*, in: *NEVB*, p. 1328.

behoorde tot deze tweede stroming. In maart 1934 al wees ze Geert Pijnenburg⁸¹ als volgt terecht toen die haar complimenteerde om haar ‘kordate veroordeling’ van het Verdinaso:

*“[...] als ik ‘De Nieuwe Voorpost’ stel ten dienste van de gedachte ‘Godsvrede onder alle Dietschers’, dan heb ik mij niet uit te spreken voor of tegen democratie, voor of tegen het Dietsch-socialisme. Indien ik dus Dinaso heb aangevallen, was het niet om zijn solidarisme, doch wel om zijn afwijken van de Dietsche gedachte. U schijnt dat ook niet begrepen te hebben, aangezien U me een pluimpje geeft om mijn optreden tegen het fascisme. [...] We kunnen, evenals mensen in een leger in oorlog, waar katholiek, protestant en vrijdenker, ook democraat en fascist [sic] broederlijk naast elkander staan: de gezamenlijke vijand overwinnen en daarna pas onze veten onderling uitvechten [...]”*⁸²

Toen Duitsland de Lage Landen binnenviel, meende De Guchtenaere zoals zovele nationalisten dat de ‘bevrijding’ van Vlaanderen een feit was: “[...] wij hier, verdrukt en vervolgd door Be [= België], zijn al heel blij dat we nu met Germaansche broederen te doen hebben. Ik hoop vurig dat Groot-Nederland uit dezen baaierd geboren wordt en geen grenzen ons meer zullen scheiden.” “We beleven de opkomst van een nieuwen tijd, die veel onguurs zal afbreken en beters opbouwen. Laat ons niet versagen!”⁸³ In september 1940 ondernam ze een poging om “de pijnlijke verdeeldheid in de Vlaamsch Nationale rangen en de miskennis van het hoogste gezag in onze Dietsche gouw” tegen te gaan. Ze verstuurde een circulaire aan Vlaamse prominenten (onder andere Gustaaf Schamelhout en Adelfons Henderickx) waarin ze “alle Dietsch-bewusten” opriep zich achter “de eenige en de algemeene leider van het Zuid-Dietsche Volk”, August Borms, te scharen. Generaal Von Falkenhausen, “de vertegenwoordiger van den Reichsführer in onze gouw”, had hem immers erkend.⁸⁴ In de collaboratiemediën werd ze opgevoerd als het prototype van de Dietse (collaborerende) vrouw. Ze liet zich dit welgevallen. Zo was ze op 5 oktober 1940 te horen in een interview voor het ‘Vrouwenuurtje’ van het Duitse propagandastation Zender Brussel.⁸⁵

81. Geert Pijnenburg (1896-1980), publicist, werd na de Eerste Wereldoorlog licht gestraft voor zijn deelname aan een protestmeeting tegen kardinaal Mercier in 1917. Hij was lid van de Clarté-beweging.

82. ADVN D 1519 (3): Brief van RDG aan Geert Pijnenburg, 23 maart 1934; zie ook ADVN D 1519 (3): Brief van RDG aan Geert Pijnenburg, 28 september 1933.

83. Resp. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 17 augustus 1940 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 16 oktober 1940.

84. AMVC G 954/D: R. de Guchtenaere, Getypte brief, 14 september 1940.

85. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 25 november 1940. In januari 1941 waren er plannen voor een tweede radio-optreden, maar dat werd uitgesteld wegens een tandartsbezoek van De Guchtenaere; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 29 januari 1941.

Met haar gezondheid leek het wat beter te gaan. Ze kwam weer haar huis uit en liet zich in haar Gentse buurt rondrijden in een rolstoel. In de zomer van 1940 verbleef ze in het rustoord Maria Middelaers in Gent om nieuwe krachten op te doen en de zomervakantie van 1941 bracht ze door bij een hospita in Sint-Martens-Latem.⁸⁶ Het Roza De Guchtenaere Vakantiefonds bood haar deze vakanties aan. Deze vereniging was in Gent opgericht om De Guchtenaere elk jaar de kans te geven enkele maanden ‘op den buiten’ op te knappen. Magda Gravez-Haegens, de leidster van het Vlaamsch Nationaal Vrouwenverbond (de vrouwenafdeling van het VNV), was voorzitter.⁸⁷

Materieel ging het haar tijdens de bezetting voor de wind. Van de Herstelcommissie of Bormscommissie, die gewezen activisten schadevergoedingen uitbetaalde, kreeg ze in januari 1941 een som geld en vanaf juli kwam daar een pensioen bovenop. Ze nam zich voor een abonnement te nemen op *“heel wat tijdschriften, week- en maandbladen”* *“nu ik het betalen kan”* en ze geraakte in een periode van schaarste aan *“veel sinaasappelen”*.⁸⁸

Rosa's dood kwam nog onverwacht. In haar laatste brief van 2 december 1941 aan Anita Prins repte ze met geen woord over een mogelijke verzwakking. Op 10 maart 1942 meldde haar nicht echter dat ze te ziek was om zelf te schrijven (*“hartzwakte”*) en op 8 april 1942 stierf ze. De radio meldde haar dood en de schrijvende pers bracht haar uitgebreid hulde. Op de burgerlijke begrafenis waren notoire collaborateurs aanwezig als Hendrik Elias en Frans Daels. Angela Dوسفel-Tysmans, de leidster van de Dietsche Bond voor Vrouwen en Meisjes, en August Borms spraken de grafredes uit.⁸⁹ Zo viel het doek over een bewogen leven.

86. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 17 augustus 1940; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 29 juli 1941 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 30 oktober 1941.

87. Oprichters waren: Reimond Speleers, Hillaire Gravez, Angela Dوسفel-Tysmans, Hendrik Burger, Marcel Minnaert, Anita Prins, Leo Meert, Frans Daels, Dries van Rompaey, Magda Gravez-Haegens, Gustaaf Doussy, Polidoor Goossens, Colomba Thiel, en een hele reeks vrouwen van wie ons de voornaam onbekend is: mevr. Huybreghts, mevr. Haelsters, mevr. Vermeersch (secretaresse van de Roza De Guchtenaerekring), mevr. Fornier (voorzitter van de Roza De Guchtenaerekring), Sondevorst, Joris Una was secretaris, mevr. Fornier ondervoorzitter (AMVC G954/D: “Verslag stichtingsvergadering van het comité: Roza De Guchtenaere-Vakantiefonds, in Elckerlijc (Gent) op Zondag 21 Mei”, s.d.).

88. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 29 januari 1941; AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 18 maart 1941 en AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 29 juli 1941.

89. AMVC G 954/B: Brief van RDG aan Anita Prins, 2 december 1941; AMVC G 954/B: Brief van Anna Verhaeghe-De Guchtenaere aan Anita Prins, 10 maart 1942; AMVC G 954/B: Brief van Gustaaf de Guchtenaere aan Anita Prins 21 april 1942; A. DOSFEL, Groote nationale figuren [...]; *De SS-Man*, 18 april 1942, p. 7; *Volk en staat*, 4 mei 1942, 13 april 1943; Roza De Guchtenaere

De Guchtenaeres geestelijke nalatenschap werd na haar dood opgeëist door linkse én rechtse groeperingen. Zij concentreerden zich op losse episodën uit haar carrière zonder rekening te houden met de evolutie van haar gedachtegoed: ‘rechts’ zette haar onvermurwbare Dietse houding en haar afkeer voor België in de verf, ‘links’ haar inzet in de vrouwenbeweging en haar contacten met socialisten en communisten. Rosa de Guchtenaere laat zich echter niet zo makkelijk in een vakje stoppen.

MAARTEN VAN GINDERACHTER

DR. O. DE GRUYTERSTRAAT 30, B-9820 MERELBEKE

13-9-75/8-4-1942, in: *Maandblad voor Volksche Opvoeding*, jg. 5, 1944, nr. 2, p. 23; H.D.H., Roza De Guchtenaere op plechtige wijze ten grave gedragen, in: *De Dag*, 11 april 1942; *Vooruit*, 11 april 1942.